

ФОРМУВАННЯ ЖЕСТОМОВНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ — ВІД РОЗУМІННЯ ДО ЗАСТОСУВАННЯ

Світлана Кульбіда, Інститут спеціальної педагогіки Національної академії педагогічних наук України, м. Київ, Україна, svk5554@gmail.com

Проаналізовано науково-теоретичні погляди зарубіжних та вітчизняних дидактів, лінгводидактів, педагогів щодо розуміння дефініції компетенції, комунікативної компетенції; щодо усвідомлення понятійного поля жестомовної комунікативної компетенції. Обґрунтовано необхідність якісного володіння мовами, що розглядається як спосіб життя в діалозі культур, спільнот, мов. Розкрито авторське бачення концептуальних засад щодо розробки моделі формування жестомовної комунікативної компетенції нечуючого учня як мовної особистості з підготовчого до 12 класу в процесі двомовного навчання загальноосвітньої спеціальної школи. З'ясовано суть й особливості її формування у розробленому програмному забезпеченні двомовного навчання глухих учнів.

Ключові слова: жестова мова, жестомовна комунікативна компетенція, глухі учні, мовлення, культура, спілкування, мовна особистість.

Кульбіда Светлана, Институт специальной педагогики Национальной академии педагогических наук Украины, г. Киев, Украина

Формирование жесторечевой-коммуникативной компетенции — от понимания к применению

В статье проанализированы научно-теоретические взгляды по проблеме понятийного поля жестовой коммуникативной компетенции. Определена роль и особенности ее формирования в разработанном программном обеспечении двуязычного обучения глухих учеников.

Ключевые слова: жестовый язык, жесторечевая коммуникативная компетенция, глухие ученики, речь, культура, общение, языковая личность.

Kulbida Svitlana, Institute of special pedagogy the national academy of pedagogical sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine

Sign language communicative competence formation — through understanding to using

The present study analyzes the scientific and theoretical views of the foreign and national educationalists, linguists and pedagogues about understanding the definitions of competence, communicative competence; of the understanding the conceptual aspect of sign language communicative competence. The article considers the basic materials of international scientific conferences, developments in the field of language teaching methodology, educational legislative documents of European Community. This article substantiates the necessity of high quality language skills, as a lifeway in the interaction of cultures, communities, languages. The author has showed the view of conceptual principles for the development the model of formation communicative competence for deaf student as the language personality from the preparatory to the 12 form in the bilingual education secondary special schools. The article ascertains the

essence and peculiarities of its formation in the developed and presented models of bilingual education for deaf students.

Keywords: sign language, sign language communicative competence, deaf pupils, speech, culture, communication, linguistic personality

Нинішня стратегічна спрямованість України на європейську спільноту, прагнення якнайбільше наблизити умови і стандарти нашого життя до загальноєвропейських відображаються в змінах, які відбулися і відбуваються не лише у світі.

Наголосимо, що серед сучасних європейських стратегічних документів у галузі навчання мов особливої значущості набувають такі: «Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти: навчання, викладання і оцінювання», «Європейські стандарти». Їх змістовий компонент стосується в тому числі і налаштування спрямованості сучасних освітніх закладів для нечуючих на формування мовної особистості глухої людини (точно так, як і чуючої) як чіткого механізму освітньої політики в межах соціокультурної концепції розуміння глухоти [4, 6].

Сучасне розуміння мовної особистості як «незалежного користувача», запропоноване Радою Європи, має на увазі певний достатній рівень, коли учень оволодіває комплексом знань, умінь та навичок, що в сукупності дають можливість адекватно реагувати в нескладних соціально-комунікативних ситуаціях. Зокрема:

а) основних знань про систему мови і навичок адекватного оперування мовними засобами під час спілкування;

б) комунікативних умінь, що забезпечують здатність розуміти (рецептивний рівень) і породжувати (продуктивний рівень) висловлювання відповідно до певної сфери (теми, ситуації) спілкування, мовленнєвого завдання, комунікативного наміру, а також з урахуванням соціокультурних особливостей осіб, мова яких вивчається.

Мета статті – розкрити авторське бачення концептуальних засад щодо розробки моделей формування жестомовної комунікативної компетенції (ЖКК) мовної особистості глухого учня у процесі двомовного навчання загальноосвітньої спеціальної школи.

Відповідно до мети визначаємо головні завдання:

- обґрунтувати науково-теоретичні погляди (загальних і спеціальних);
- з'ясуванні суті й особливостей формування ЖКК у загальній моделі та представлених рівнях підмоделей ЖКК за роками навчання вивчення української жестової мови.

Огляд літератури. Проблема компетенції загалом охоплює коло наукових інтересів у межах компетентнісного підходу, спрямованого на дослідження навчання, розвитку, виховання, і є різноаспектною (Н. Бібік, І. Єрмаков, І. Зимня, В. Кальней, С. Клепко, В. Краєвський, Дж. Равен, І. Родигіна, О. Савченко, Г. Селевко, А. Хуторський, С. Шишов та ін.). Доцільність упровадження, ефективність, результативність процесу формування компетенції передбачає ретельне і всебічне дослідження різних її аспектів: розуміння, суті, переваг, структури компетенції, досвіду розвинутих країн світу і сучасний стан запровадження компетентнісного підходу в Україні (О. Локшина, О. Овчарук, О. Пометун), компетентнісний підхід у: сучасній середній загальноосвітній (М. Вашуленко, Н. Голуб, І. Гудзик, М. Пентиліук, Л. Петровська, О. Савченко, Н. Побірченко, Г. Шелехова та ін.) та дошкільних установах (А. Арушанова, К. Крутій, К. Менг, О. Шахнарович та ін.), формування ключових, професійних компетентностей (С. Бондар, В. Загороднова, К. Климова, Л. Мамчур, В. Ніщета та ін.). Результати проаналізованих досліджень сприяють формуванню надійних підвалин, з одного боку, розуміння компетенції,

з іншого – застосування переваг компетентнісного навчання в сучасній загальноосвітній школі, а також і спеціальній.

В. Кальней розуміє «компетенцію» як загальну здібність, що ґрунтується на знаннях, досвіді, цінностях, схильностях, які надбані завдяки навчанню. А. Хуторський подає поняття *компетенція* як сукупність взаємозалежних якостей особистості (знань, умінь, навичок, способів діяльності), що задають певне коло предметів і процесів, необхідних для якісної продуктивної діяльності. Розкриваючи поняття компетенція, С. Шишов орієнтується на матеріали симпозіуму «Ключові компетенції для Європи», що відбувся в Берні в 1996 р., й визначає їх як загальну здатність фахівця мобілізувати в професійній діяльності свої знання, уміння, а також узагальнені способи виконання дій.

Очевидно, що освітні завдання ХХ ст. – готувати маленького українця – не відповідають потребам сучасного суспільства і людини в ньому. Головною функцією школи як соціальної інституції віднині є «підготовка молоді до життя у світі, який перестав бути стабільним і визначеним [5, 5]». Реалізувати цю функцію покликаний компетентнісний підхід до навчання.

Рада Європи висунула та активно підтримує концепцію європейської освіти, що заснована на ідеї «спільного європейського дому». Провідною ідеєю запропонованого є наступне положення, що Європа – це спільнота, що має спільні духовні витоки і цінності. І, відповідно, європейський світогляд має базуватися на знаннях європейської спадщини, спільного історичного шляху, сформованого протягом двох тисячоліть. Провідним інструментом об'єднання визнано мову. Стосовно загальних підходів до проблеми мови в Європі, стратегічним спрямуванням мовної політики на континенті є мультилінгвальність з перспективою оволодіння кожним європейцем трьома і більше мовами. У цих умовах педагог рідної чи другої мови стає одним із найнеобхідніших, а дисципліна «рідна мова» – у всіх типах навчальних закладів – однією із пріоритетних [2, 18].

Серед проєктів ХХІ ст. для українських педагогів, в тому числі і в сфері спеціальної освіти, є такі як: «Допомога новим країнам – членам ЄС в оновленні освіти», «Освіта для демократичного суспільства» тощо 2001 рік було проголошено Європейським роком мови. Аналіз матеріалів міжнародних наукових конференцій, наукових розробок у галузі методики викладання різних мов, нормативних документів з освіти доводить необхідність для фахівця якісне володіння мовами, що розглядається як спосіб життя в діалозі культур, спільнот, мов і релігій, а також як основа можливостей критичного розгляду інформації, що надається засобами масової інформації, Інтернетом [4; 6; 7].

Метою освіти визнано не так знання мови, як уміння нею користуватися. У проєктів «Вивчення мов для європейського громадянства» подано науково обґрунтовану шкалу професійного володіння мовою:

- Рівень 1 – рівень виживання (Survival),
- Рівень 2 – допороговий (Waystage),
- Рівень 3 – порогів (Threshold),
- Рівень 4 – верхній проміжний (Upper Intermediate),
- Рівень 5 – просунутий (Advanced).

Для прикладу, новий національний стандарт вивчення англійської мови у країнах Євросоюзу заснований на таких ключових поняттях, як спілкування (Communication), культура (Culture), мотивація (Motivation) та інтерактивність (Advanced). Провідною метою навчання мови на «пороговому» рівні визнають формування комунікативної компетенції, яка може відбуватися лише в особистісно зорієнтованому процесі в умовах застосування компетентнісного підходу.

Ключовим поняттям концепції вивчення двох мов у європейських країнах є «поріг комунікації», а методичними орієнтирами – правильне застосування моделей застосу-

вання ЖКК. Вивчення рідної та другої мов, таким чином, виходить за межі спеціальної педагогіки і набуває важливого суспільного значення.

Ідеться про переорієнтацію на оволодіння живою мовою з оволодіння граматичними структурами. Однією зі складових комунікативної компетенції, але жодним чином не останньою за значущістю є соціальна компетенція. Вона передбачає готовність і бажання взаємодіяти з іншими, впевненість у собі, а також уміння поставити себе на місце іншого і здатність впоратися із ситуацією, що склалася. Зауважимо, що зазначений підхід до двомовного навчання знайшов відображення і в застосуванні сучасних методик навчання в умовах компетентнісного підходу, що визначає навчання рідної мови за допомогою усвідомлених зразків мовлення і ґрунтується на таких ключових поняттях, як «спілкування», «культура», «мотивація», «інтерактивність». До провідних характеристик цього методу належать наступні:

- адекватність до реального спілкування;
- пріоритет мовленнєвої діяльності у взаємозв'язку всіх її видів;
- застосування активних форм спілкування (бесід, диспутів, конференцій, круглих столів, обговорень, роботи в парах тощо), що дають можливість висловитися, сформулювати свої думки в діалозі чи монолозі;
- синхронність, послідовність.

Таким чином, розглядаючи навчання в такому контексті, варто відзначити, що навчати мови – це значить не тільки давати знання про мову, а й навчити користуватися мовою як засобом спілкування, критично мислити, отримувати інформацію з усіх доступних джерел, оцінювати її, розуміти співрозмовника, формулювати власні думки. Враховуючи ці провідні види діяльності, учитель не має перетворювати урок на «урок про мову», а створювати мовленнєві ситуації для тренінгу у спілкуванні, конкретно й позитивно коментувати оцінки, створювати ситуації успіху для кожного, хто навчається, розвивати позитивне ставлення до мови.

Формування компетенцій відбувається засобами змісту особистісно зорієнтованого навчання. На нашу думку, розгортання змісту спеціальної освіти навколо ЖКК, їхнє введення в зміст освітнього процесу – це і є шлях переходу від знеособлених, відчужених від дітей знань, які пропонує наставник, до особистісних змістів, тобто ціннісного ставлення до інформації. Як результат – у нечууючої дитини розвиваються здатності й з'являються можливості вирішувати в повсякденному житті реальні проблеми – від побутових до соціальних.

Варто також наголосити, що якість змісту в системі особистісно орієнтованої спеціальної освіти визначається не лише її насиченістю ключовими компетенціями, а й здатністю запускати процеси особистісного розвитку кожної нечууючої дитини будь-якого віку.

Ключова комунікативна компетенція відноситься до загального (цензового) змісту освіти й конкретизуються на рівні освітніх сфер для кожного щабля освіти. *Комунікативна компетенція* – охоплює знання необхідних мов, оволодіння способами передачі інформації, уміннями сприймати й розуміти іншого, це здатність до міжкультурної взаємодії; сукупність знань, умінь і навичок у галузі вербальних і невербальних засобів для адекватного сприймання й відбиття дійсності в різних ситуаціях спілкування (К. Крутій).

У загальновідомому європейському посібнику «Современные языки: изучение, обучение, оценка. Общоевропейская компетенция» («Modern Languages: Learning, Teaching, Assessment. A Common European Framework of Reference», 1997 р.), ухваленого як освітній документ Радою Європи, визначається, що *комунікативна компетенція* – це ступінь задовільного оволодіння певними нормами спілкування мовою як ресурсом інформації, комунікативною поведінкою, як результат наочіння. Комунікативна компетенція – це засвоєння етно- і соціально-психологічних еталонів, стандартів, стереотипів поведінки;

ступінь володіння «технікою» спілкування. У проаналізованих комунікативних методах передбачається поряд з оволодінням знаннями з мови практичне оволодіння технікою спілкування, правилами ввічливості, нормами поведінки тощо.

Незважаючи на різницю визначень комунікативної компетенції, їх поєднує те, що до складу компетенції вводяться знання, уміння, здатність, що забезпечують ефективність спілкування в будь-яких його формах і здатності, які допомагають установлювати й підтримувати необхідні контакти з іншими людьми.

Комунікативна компетенція нечуючого учня – здатність розуміти й будувати спілкування за допомогою рідної мови й охоплює дотеретичні, теретичні, практичні знання мови (кінетики, лексики, граматики, синтаксису), мовлення, уміння формувати і формулювати думки засобами УЖМ (побудова висловлень від найпростіших до найскладніших), мовленнєву взаємодію з партнером (інтерактивність).

За умов компетентнісного підходу змінюється і роль наставника: він не просто повідомляє знання, а й організовує пізнавальну діяльність учнів, створює умови для висловлення власної думки, ставлення до матеріалу, що вивчається, співвідносячи його з реальним життям. Отже, формування комунікативної компетенції глухих учнів і на основі її комунікативно компетентності майбутнього вчителя жестової мови є провідною складовою професійною підготовки вчителя-європейця ХХІ ст. за умов компетентнісного підходу.

Важливе місце у розумінні зазначеного належить історичній події в галузі сурдопедагогіки – зміні статусу УЖМ на законодавчому рівні (Закон про соціальну захищеність інвалідів в Україні, підзаконних актів) та похідних від цього: введення предмета «УЖМ» у навчально-виховний процес для глухих та слабочуючих (інваріантна та варіативна складова), перегляд традиційних програм з вивчення різних дисциплін на предмет двомовності.

У центрі навчального процесу української жестової мови на всіх етапах (від дитячого садка до 12 класу) є формування ЖКК глухого людини як мовної особистості, яка знає мову, володіє багатством її виражальних засобів, продукує мовлення в різних життєвих ситуаціях, шанує, любить і дбає про її збереження та розвиток.

В українській сурдодидактиці проблема ЖКК виникла на концептуальному рівні як результат розуміння і продовження традицій світової та європейської школи розуміння глухоти (концепції: жестової мови в Україні (2010), білінгвального навчання (2011) Н. Адамюк, О. Дробот, А. Замша, Н. Зборовська, Н. Іванюшева, С. Кульбіда, І. Чепчина та ін.), а далі почала досліджуватися вченими-лінгводидактами і поступово реалізовувалася у практиці вчителів УЖМ: Н. Адамюк (2013), О. Дробот (2016), Г. Воробель (2011), Н. Зборовська (2016), А. Лук'янова (2013), В. Муць (2008), М. Курзіна (2010), О. Біланова, Л. Лещенко, Д. Федорченко, В. Стюпкін, О. Бурлака, Л. Івашенко, К. Лисиця, В. Ковтун та ін. розвивають ідеї формування ЖКК глухого учня як носіїв мови у практичних наробках.

Компетентнісний підхід передбачає послідовне ставлення педагога до глухого учня як до особистості, самосвідомого відповідального суб'єкта власного мовного, мовленнєвого розвитку та суб'єкта виховної взаємодії. Способи репрезентації навчальної теорії, добір різних видів навчального матеріалу, вибір методів, прийомів формування ЖКК відбувається крізь призму мовної особистості глухого учня – його потреб, мотивів, інтелекту, здібностей, мови навчання, яка є мовою інформації тощо.

Мовна особистість – мовець, який забезпечує розширення функцій мови, творення україномовного середовища в усіх сферах суспільного життя, виявляє природне бажання повернутися у повсякденному спілкуванні до рідної мови, до відродження культури, традицій народу, до вироблення зразків висококультурного інтелектуального спілкування мовою.

Актуальність окресленої проблеми обумовлена потребою входження України в європейський освітній простір і зобов'язанням реагувати на нові виклики часу. Один із напрямів модернізації освіти – осучаснення змісту традиційних навчальних програм, а також форм, методів і результатів навчання – зумовлений розвитком наук, громадським впливом і суспільними змінами. В економічно розвинутих країнах школа є одним із численних інститутів соціалізації, адже динамічний, бурхливий розвиток, що зумовлює кардинальні зміни, сприяє постановці інших завдань освіти [3; 5; 7 – 20].

Двомовна програма, авторська програма Н. Адамюк, є комплексною, системною, послідовною і багатогранною [1]. Її змістове наповнення забезпечується багатим середовищем спілкування, яке поліпшує вивчення рідної мови глухих – УЖМ, як основи для свідомого опанування і використання другої мови – словесної. Запропонований підхід на основі двомовного навчання українською жестовою / українською мовами базується на обов'язковій передумові, що добре оволодіння українською жестовою мовою як першою полегшує оволодіння українською мовою. За такої умови і в такому двомовному середовищі надзвичайно важливо, щоб українська використовувалась лише для читання і написання; водночас українська жестова мова – це мова щоденного спілкування між учнями в класі, а також головна мова інформування. Ці дві мови необхідно відокремлювати і розрізняти за функціями з метою ефективнішого навчання, використовуючи розроблену програму. Обидві мови отримують рівний статус, а можливості їхнього використання деталізовано й чітко відображено в усіх роках навчання.

Важливо пам'ятати, що вивчення мови є активним процесом, який починається від самого народження і продовжується все життя. Мова засвоюється учнями на різних етапах зростання з різним успіхом. Причому знання накопичуються поступово. Учні закріплюють набуті мовленнєві здібності й застосовують знання у нових і складніших контекстах з більш високим рівнем вимог. Помилки, хотіли б ми того чи ні, є невід'ємною частиною процесу оволодіння мовою. Навчаючись, вони експериментуватимуть з новими мовленнєвими структурами і відповідним запасом, користуючись особистими потребами / репертуаром, і, застосовуючи їх у різноманітних контекстах, учні розвиватимуть професійні мовні навички.

Глухі діти глухих батьків оволодівають вагомим запасом жестових мовних навичок з самого народження, користуючись рідною своєю мовою. Для глухих дітей, чиї батьки бігло володіють жестовою мовою, процес навчання зазвичай протікає без труднощів і має успіх. Тому набуті навички мають максимальним чином застосовуватися у навчальному процесі, на основі запропонованої програми двомовного навчання. Відповідно, оволодіваючи новою мовою, учні поступово пристосовують набуті мовні навички в процесі вивчення своєї першої мови. Невпинний, паралельний розвиток двомовних навичок, або навичок володіння другою мовою, прискорюється завдяки методиці двомовного програмування [1]. Можливості для оволодіння лінгвістичним арсеналом знань і практичними навичками одночасно обох мов у цій програмі ретельно автором проаналізовано й детально висвітлено.

Не секрет, що чимало глухих дітей чуючих батьків, які приходять до школи з малими знаннями жестової мови, або без навичок біглого українського жестового мовлення, – і майже зовсім не знають української мови [2; 3; 4]. Для таких дітей, навчання вільно розмовляти першою мовою є надзвичайно важливим. УЖМ, як і будь-яка національна ЖМ, є зручними і доступними серед природних тому, що вона є візуальною, асимільованою і не важка для розуміння, – українська ж мова застосовується в усній формі, і надзвичайно важко сприймається глухими дітьми раннього віку. Взагалі, доведено психолінгвістами, чим ефективніше дитина спілкується на ЖМ, тим успішніше він/ вона зможе оволодіти процесом читання і написання українською мовою.

Розвиток навичок спілкування є важливою передумовою ефективного навчання за вказівками двомовної програми. Розвиток навичок концентрування уваги, правильного висловлювання, читання, писання, спостереження і точної передачі змісту необхідні для встановлення дружніх стосунків. Ці навички взаємопов'язані і взаємозалежні; добре володіння хоча б однією із цих навичок зміцнює і підтримує всі інші. Досконале володіння цими розмовними навичками зумовлює розумні мовленнєві реакції. Поступовість опанування мовним, мовленнєвим матеріалом спрямована на розвиток мовних навичок у широкому обсязі й широкому контексті.

Інструктування другою мовою посилює комунікативний аспект, підкреслюючи важливість настанов. У двомовній програмі учні потребують допомоги, оскільки вони намагаються розуміти думки, ідеї і висловлювати почуття двома мовами. Точність висловлювання текстом або жестом, хоч і важлива для правдивої передачі інформації в процесі спілкування, все-таки відіграє другорядну роль у комунікативному процесі. Аспект комунікативності вимагає зв'язку між точністю передачі інформації і ефективністю комунікації, але не вимагає строгих форм висловлювання і абсолютної точності.

Негативні стереотипи спільноти чуючих (глухі зобов'язані, глухі повинні та ін.) блокують взаємодію, заважають діалогу, входять до фіксованої установки, створюють, на перший погляд, негативне налаштування, настрої на сприйняття нової культури, призводять до афективних чи негативних реакцій, до виникнення психологічних бар'єрів, упередженості, неприйняття чи ігнорування культури. Усе це може бути причиною небажання вивчати другу мову саме в аспекті усної форми.

Сучасна концепція двомовної освіти для нечуючих пропонує вивчення мови як відображення соціокультурної реальності, як феномену культури [3]. У цьому зв'язку супровідною метою навчання української мови глухих учнів у навчальних закладах виявляється формування їхньої комунікативної компетентності. Нами було проведено констатувальний експеримент, під час якого було встановлено суперечність між гострою необхідністю формування жестомовної комунікативної компетенції нечуючих учнів і відсутністю спеціальної методики для реалізації цієї мети на практичних заняттях з УЖМ. Розв'язанню цієї проблеми, на нашу думку, допомогло б створення ефективної загальної моделі. Отже, мета формувального етапу експерименту полягає в описі як загальної моделі, так і п'яти конкретизованих моделей формування ЖКК глухих учнів.

Враховуючи класичні й сучасні наукові погляди на процес педагогічного моделювання та створення методичних моделей (В. Гузеєв, О. Клименюк, О. Пехота, Г. Селевко та ін.), під *методичною моделлю* ми розуміємо спрощений зразок об'єкта педагогічної практики, що зберігає лише його найсуттєвіші риси.

Методична модель, на нашу думку, має відповідати таким вимогам:

- об'єктивно окреслювати педагогічний процес;
- мати здатність замінити його певною мірою.

У нашому випадку об'єктом педагогічної практики є процес формування ЖКК глухих учнів, а *загальна мета* створеної моделі передбачає формування компонентів ЖКК глухих учнів як аспектів становлення їх міжкультурної мовної особистості на ВСІХ етапах навчання української жестової мови (*схема 1 с. 22*).

ПРИНЦИПИ

Дидактичні: свідомості, наочності, активності, креативності, проблемності.

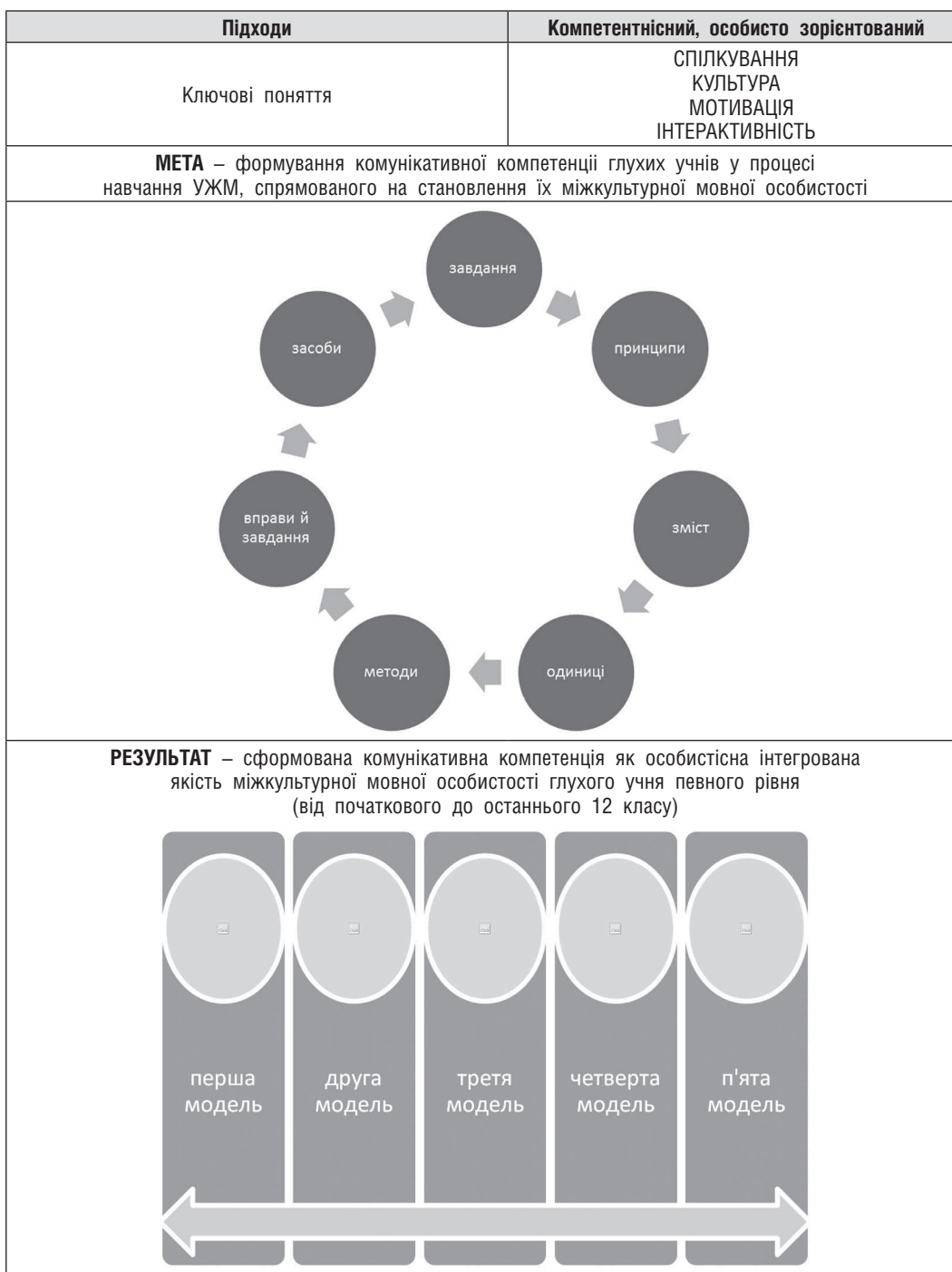
Лінгвістичні: концентризму, функціональності, мінімізації, ситуативно-тематичної організації матеріалів.

Методичні: комунікативності.

Психологічні: мотивації.

Загальна модель формування комунікативної компетенції глухих учнів у процесі навчання УЖМ

Завдання навчання: ціннісно-пізнавальні, практичні, креативно-розвивальні.

Засоби навчання: тематичні блоки практичних занять, проблемні практичні завдання, ігрові методики.

Зміст навчання: жестова й українська культура міжкультурна комунікація соціокультурна компетенція.

Методи навчання: когнітивно-комунікативний, проблемний, інтерактивний.

Одиниці навчання: навчальні тексти, діалогічні єдності.

Вправи і завдання: комунікативні, мовленнєві, тренувальні вправи проблемні завдання дидактичні ігри.

Перша модель – учні спілкуватимуться в колективі рідною мовою, висловлюючи свої враження, погляди і позиції УЖМ.

Друга модель – учні спілкуватимуться УЖМ у колективі, висловлюватимуть свої враження, погляди і позиції, навчаючись правильно розуміти прочитане, відповідати особисто і висловлювати критичні зауваження щодо літературних творів і творів засобів масової інформації.

Третя модель – учні навчатимуться спілкуватися УЖМ у колективі і висловлювати свої враження, думки, погляди і позиції стосовно різної інформації та ідей.

Четверта модель – учні навчатимуться використовувати УЖМ у колективі і висловлювати свої враження, думки, погляди і позиції з метою навчання чіткості і артистичності висловлювання, виховання в собі комунікативних навичок.

П'ята модель – учні навчатимуться УЖМ для спілкування в колективі, висловлення думок, поглядів і позицій під час проведення святкових заходів, ювілеїв, що скріплює спільність членів товариства.

Для прикладу, наведемо орієнтовний зміст першої моделі формування ЖКК, як першого рівня опанування.

Перша модель формування в учнів ЖКК на основі спілкування в колективі рідною мовою, висловлюючи свої враження, погляди і позиції УЖМ.

Мета – навчитися правильно висловлювати думки, ідеї, почуття і розповісти про власний досвід.

1.1. Напрямок «Пізнаємо і досліджуємо» 0 – 4 кл.

1.1. Напрямок «Вивчення нового матеріалу і дослідження УЖМ» 5 – 12 кл.

1.2. Напрямок «Роз'яснення і підкріплення пояснень фактами» 0 – 9 кл.

1.2. Напрямок «Роз'яснення своєї точки зору» 10 – 12 кл.

Моделі ЖКК двомовного навчання забезпечуються багатим середовищем, надаючи цінні знання і виховуючи навички і звички, необхідні для становлення особистості громадянина світового масштабу. Моделі розроблені з метою підтримки інтелектуального, соціального, емоційного, творчого, лінгвістичного і культурного розвитку глухих учнів на основі програми двомовного навчання УЖМ і українською мовами.

Концепція Програми в запропонованих моделях представлена розгорнуто і гарантує оволодіння мовою, культурою і предметно-практичною базою. Розглянемо детальніше концепцію моделей ЖКК у вигляді взаємозв'язку між усіма цими компонентами.

Модель складається із поступових рівнів необхідних знань, навичок і звичок і розрахована на глухих учнів, які раніше (з дитячого садка) не володіли (частково володіли, були знайомі, були не знайомі) з українською жестовою мовою. Утім, учням, які вже знайомі з українською жестовою мовою, буде також корисно перевірити свої набуті знання, використовуючи матеріали структурних компонентів моделей ЖКК.

Рівні моделей ЖКК передбачають навчання шляхом просування розвитку знань, умінь, навичок на основі програмового матеріалу для глухих учнів різного віку, починаючи з підготовчого та закінчуючи 12 класом. Поступове накопичення, збагачення навичками ЖКК якнайкраще відображає розумовий розвиток глухих учнів під час дво-

мовного навчання. Результати гарантовані кожним ступенем поступового опанування ЖКК, вони представляють саме ті знання, навички і звички, якими учні повинні оволодіти наприкінці кожного ступеня. Результатами такого поступу є успішність оволодіння черговим рівнем і вміння поєднувати набуті знання, уміння, навички ЖКК із набутим досвідом ЖКК попередніх ступенів.

Моделі побудовані з урахуванням ключових аспектів спілкування, культури, мотивації, інтерактивності від першого до базового рівня опанування УЖМ.

Наприклад, аспект спілкування передбачає, що:

1. Учні користуватимуться поняттями УЖМ, висловлюючи свої враження, погляди, почуття, розповідаючи про власний досвід.

2. Учні користуватимуться УЖМ, висловлюючи свої враження, думки, представляючи свою позицію й розуміння матеріалу, висловлюючи критичне ставлення до зверненого жестового мовлення інших.

3. Учні використовуватимуть УЖМ для спілкування у колективі, висловлення своїх критичних поглядів і позицій стосовно ідей та інформації.

4. Учні використовуватимуть УЖМ для самовираження, висловлення своїх точок зору й позицій для кращого порозуміння, розвитку позитивних якостей у спілкуванні.

5. Учні спілкуватимуться УЖМ, висловлюватимуть на УМЖ свої погляди і позиції під час проведення святкових заходів/урочистих подій, які зміцнюють колектив, товариство.

6. Учні вивчатимуть УЖМ разом з українською на достатньому рівні й уживатимуть УЖМ компетентно і впевнено у різноманітних ситуаціях спілкування, а також для особистого задоволення й подальшого вивчення.

7. Учні отримають можливість ознайомитися із культурою заради особистого розвитку / отримання досвіду і задоволення, а також для того, щоб мати можливість брати участь в житті суспільства та вносити свій особистий вклад у незалежне і багатокультурне світове товариство.

Вивчення мови найефективніше тоді, коли учні активно вживають мовлення, застосовуючи правила мови з цільовим призначенням. У класах з навчанням за двомовною програмою УЖМ й українською глухі учні мають можливість оволодіти цими двома мовами, виконуючи білінгвальні завдання (уточнення змісту, порівняння, зіставлення, переклад тощо).

Пропонуємо розроблену модель ЖКК першого рівня опанування УЖМ.

Перша модель формування в учнів ЖКК на основі спілкування в колективі рідною мовою, висловлюючи свої враження, погляди і позиції УЖМ.

Мета – навчитися правильно висловлювати думки, ідеї, почуття і розповісти про власний досвід.

1.1. Напрямок «Пізнаємо і досліджуємо» (табл. на с. 26 – 27).

Отже, теоретичними засадами у формуванні ЖКК є важливе усвідомлення відмінностей традиційного (знаннєвого) і компетентнісного підходів, що, на нашу думку, полягають у таких суттєвих ознаках: формування мовної особистості глухого учня з відповідними ЗУН; зміст двомовного навчання формується від результатів ЖКК – знань, навичок, умінь; поєднання або відбір у моделях ЖКК педагогічних технологій, спрямованих на:

- а) показ і наслідування;
- б) пояснення і свідоме засвоєння;
- в) стимулювання самостійної комунікативної діяльності;
- в) організацію спільної мовленнєвої діяльності.

Головним критерієм, за яким можна визначити сформованість комунікативної компетенції в нечуючого учня, є успішність суб'єкта у взаємодії із наставником (носієм

мови) й іншими в тій або іншій ситуації спілкування. Проте успіх буде залежати від здатності суб'єкта мобілізувати в процесі спілкування свої знання, уміння, навички, способи діяльності під час розв'язання тих або інших комунікативних проблем.

Для засвоєння цієї компетенції в освітньому процесі фіксується необхідна й достатня кількість реальних об'єктів комунікації й способів роботи з ними для дитини кожного віку в межах вивчення ключових понять.

Результат комунікативної компетенції нечуючого учня залежить від:

- комунікативних інтенцій (утримування в пам'яті сказаного й постійна кореляція плинності спілкування з метою мовця, його проміжними та прикінцевими результатами. У процесі мовленнєвої діяльності вихідний мотив, інтенції суб'єкта прояснюються, конкретизуються – визначаються ядро й периферія мотиваційної сфери. Внутрішні мовні структури з віком змінюються залежно від того, як зростає обсяг пам'яті, як усвідомлення мовленнєвих інтенцій, що зростає, веде нечуючого учня до оволодіння новими, усе складнішими формами утворення (за Д. Слобіним);

- дотримання комунікативних стратегій, що дають змогу досягти необхідного результату комунікації. Нечуючий учень на кожному рівні має засвоїти правила і послідовність комунікативних дій, яких дотримується наставник для досягнення певної комунікативної мети;

- знання особистості співрозмовника; зворотного зв'язку в комунікації, що передбачає врахування особливостей адресанта, його соціальних ролей; уміння володіти навичками декодування «мови рухів» співрозмовника. Невербальні засоби спілкування, будучи вихідними в онтогенезі мовленнєвих засобів, указують на комунікативну спрямованість і готовність глухої дитини до комунікації, вони дають можливість охарактеризувати індивідуальні риси мовленнєвої поведінки глухого учня, дають уявлення про його рівневі досягнення. Останні надають учневі саму можливість включитися в міжособистісний обмін думками, забезпечують успішність співпраці, оскільки відображають його знання про особливості ситуацій взаємодії;

- орієнтації і підтримання самого процесу спілкування, тобто контролю за цим процесом, контролю власної мовленнєвої поведінки, емоцій тощо. Усі аспекти комунікативної діяльності (сприймання мовлення наставників, співробітництво, емоційні контакти) пов'язані між собою в єдиному процесі спілкування учня з довкіллям і визначають темпи його розвитку. Емоційно насичене спілкування є водночас не лише первинною, а й життєво важливою формою спілкування, оскільки створює умови для реалізації загальної активності, яка проявляється в усіх видах діяльності нечуючого учня;

- навичок та вміння завершення комунікації, виходу з неї, контролю за посткомунікативними ефектами тощо. Зазначені навички відшліфовуються в процесі різних форм спілкування (зони актуального розвитку), яке зберігає минулі досягнення попереднього рівня форм спілкування нечуючого учня – адресність, комунікативну спрямованість. Під час переходу до нових форм спілкування (зони найближчого розвитку) минулий зміст потреби в спілкуванні і її структурні характеристики постають як складові елементи нового, складнішого явища [8; 16; 19].

Утім, знання вікових закономірностей психічного розвитку нечуючого учня, а також закономірностей становлення форм та засобів спілкування в умовах слухової деривації, допомагає побачити за процесом розвитку різних форм мовлення нечуючої дитини загальний процес дорослішання мовної особистості як цілісності, в якій через поведінку, свідомість, емоційно-вольову регуляцію нерозривно виявляється складний процес становлення особистості загалом, розвитку комунікативних здібностей та здатностей.

Моделі ЖКК відповідають основним положенням проекту «Вивчення мов для європейського громадянства» і врахування ключових понять (спілкування, культура, мотивація, інтерактивність).

Таблиця

		0	1	2	3
Наприкінці кожного навчального рівня учні здобудуть наступні навички ЖКК:					
Спілкування Висловлення ідей	1	Уміння брати участь у низці заходів з метою отримання досвіду	Уміння розповідати про особистий досвід, тощо	Уміння проводити особисті спостереження і розповідати про них	Уміння описувати особисті спостереження, свій досвід і почуття
Мотивація Аналіз ідей інших	2	Уміння брати участь у низці заходів, вміння презентувати ці заходи	Уміння брати участь у заходах і висловлювати подяку за набутий досвід і почуття, які розділяють усі інші	Уміння розпитувати друзів про ідеї, спостерігати за подіями з метою особистого аналізу, розуміти те, що відбувається	Уміння робити аналіз ідей і спостережень інших осіб з метою проведення аналізу фактів
Стимулювання самостійної дослідницької діяльності Експеримент з мовленням	3	Використання різноманітних форм аналізу і викладення відомих подій, ідей та інформації	Використання різноманітних форм аналізу відомих подій, ідей та інформації та їх викладення	Використання різноманітних форм організації і осмислення відомих фактів /досвіду, ідей, інформації тощо	Вираження почуттів і розповідь про пам'ятні факти і події (імпровізація)
Організація спільної мовленнєвої діяльності Інтерактивність	4	Участь у групових заходах з вивчення УЖМ під керівництвом наставника, демонстрація вміння спілкуватися в колективі УЖМ і відповідної поведінки	Участь у колективних заходах, активне використання УЖМ	Прояв інтересу до спілкування УЖМ у колективі	Розвиток індивідуальності / відчуття себе повноцінним користувачем УЖМ
		4	5	6	
Показники ЖКК учнів наприкінці кожного навчального року:					
Спілкування Висловлення ідей	1	Уміння описувати і розповідати про особисті спостереження і досвід для того, щоб зробити попередні висновки	Використання особистого досвіду для аналізу і висловлення особистої думки і концепції	Вживання дослідницької лексики під час ознайомлення із особистою думкою/ інтерпретацією; вміння скласти свій відгук	
Мотивація Аналіз ідей інших	2	Дослідження взаємозв'язку між різноманітними концепціями, ідеями і відгуками	Дослідження точок зору інших для складання відгуку і особистої точки зору	Відбір ідей і фактів спостереження іншими для побудови особистої думки і позиції	
Стимулювання самостійної дослідницької діяльності Експеримент з мовленням	3	Аналіз і експериментальне дослідження різноманітних форм висловлювання	Аналіз і експериментальне дослідження різноманітних форм висловлювання	Аналіз і експериментальне дослідження різноманітних форм висловлювання	
Аналіз, порівняння Надання переваг	4	Аналіз і пояснення причин переваг окремих видів жестомовної писемності і текстів мас-медіа	Огляд збірки улюблених творів жестомовної писемності й текстів мас-медіа, і обмін думками щодо творів, яким віддано перевагу	Уміння дати оцінку улюблених жестомовних творів і текстів мас-медіа, і обговорити причини переваг певних творів	
Інтерактивність Організація спільної мовленнєвої діяльності	5	Визначення тих областей знань мови, у яких уже досягнутий успіх	Визначення і обговорення стану ваших знань мови, коли вам ще необхідно багато над собою працювати	Оцінка особистих знань мови; постановка індивідуальних завдань для закріплення матеріалу з вивчення і використання мови	

		7	8	9
Отримані знання і навички ЖКК наприкінці кожного навчального рівня:				
Спілкування Висловлення ідей	1	Правильне вживання лексики під час обговорень і висловлення різноманітних поглядів і висновків	Аналіз різноманітних ідей з метою правильної побудови висновків, думок і точок зору	Критична оцінка і аналіз своїх точок зору і концепцій, а також втілення особистих переконань у різноманітних ситуаціях і різних обставинах
Мотивація Аналіз ідей інших	2	Порівняння особистих точок зору, переконань з точками зору і переконаннями інших осіб	Поєднання нових концепцій, точок зору й тлумачень з попередніми	Уміння позитивно оцінювати ідеї і точки зору інших під час аналізу й висловлювання особистих інтерпретацій і поглядів
Стимулювання самостійної дослідницької діяльності Експеримент з мовленням	3	Самовираження в різноманітних формах	Самовираження у різноманітних формах	Самовираження в різноманітних формах
Інтерактивність Організація спільної мовленнєвої діяльності	5	Оцінка правильних знань мови; особистих досягнень з метою заохочення в подальшому до професійного володіння мовою та її використання	Використання відповідних жестів під час обговорення особистих досягнень і набутих знань з мови та її використання	Самостійний аналіз вивчення мови і її використання, дотримання встановлених критеріїв навчання
		10	11	12
Знання і навички ЖКК наприкінці кожного навчального рівня:				
Спілкування Висловлення ідей	1	Ознайомлення із специфічною лексикою під час виявлення певних точок зору й переконань	Підсумок і обговорення ідей, фактів спостережень і поглядів, як своїх, так і інших	Висунення і обговорення гіпотез щодо фактів спостереження, здійснення ідей і переконань
Мотивація Аналіз ідей інших	2	Пошук інформації, що підтверджує поточні точки зору	Формулювання особистих поглядів і точок зору	Обговорення особистої точки зору і концепцій
Стимулювання самостійної дослідницької діяльності Експеримент з мовленням	3	Знання різноманітних форм самовираження	Знання різних форм самовираження у поєднанні з компаративним аналізом	Уміння поєднувати різні форми самовираження
Аналіз, порівняння Надання переваг	4	Дослідження різних текстів і жанрів різних письменників, артистів, розповідачів і продюсерів фільмів, які не є Вашими улюбленими	Пояснення цінності відмінності текстів і жанрів у творчості письменників, артистів, розповідачів і продюсерів фільмів, які є Вашими улюбленими	Досвід використання різноманітних жанрів творчості й текстів конкретних письменників, артистів, розповідачів і продюсерів фільмів заради задоволення і розваги
Інтерактивність Організація спільної мовленнєвої діяльності	5	Демонстрація впевненості у своїх знаннях мови й використанні мови у різноманітних формальних і неформальних контекстах	Демонстрація самоконтролю, самоповаги й неупередженості у питаннях вивчення мови та її вживання	Демонстрація самоконтролю, самоповаги й неупередженості у питаннях вивчення мови і її вживання; розуміння себе носієм УЖМ

ЛІТЕРАТУРА

1. Адамюк Н. Б. Програми «Українська жестова мова» та рекомендації до розподілу програмового матеріалу для підготовчого, 1 – 12 класів спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів для дітей глухих та зі зниженим слухом / Н. Б. Адамюк. – К. : Поліграфкнига, 2010. – 160 с.
2. Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти : вивчення, викладання, оцінювання / Наук. ред. укр. видання д.пед.н., проф. С.Ю.Ніколаєва. – К. : Ленвіт, 2003. – С. 24 – 273.
3. Концепція білінгвального навчання осіб з порушеннями слуху / [С. В. Кульбіда, І. І. Чепчина, Н. Б. Адамюк, А. В. Замша, Н. А. Зборовська, Н. В. Іванюшева, О. М. Лещенко]. – К. : УТОГ, 2011. – 53 с. <http://search.ukr.net/?go=http%3A%2F%2Flib.iitta.gov.ua>
4. Кульбіда С. В. Жестова мова як знакова система / С. В. Кульбіда // Дидактичні та соціально-психологічні аспекти корекційної роботи у спеціальній школі : наук.-метод. зб. – Вип. 10. – К. : Науковий світ, 2009. – С. 109 – 113. <http://lib.iitta.gov.ua/1979/1/KulbidaSL2009.4.pdf>
5. Кульбіда С. В. Концептуальні засади навчання нечуючих і використання жестової мови (на матеріалі зарубіжної теорії і практики) / С. В. Кульбіда // Жестова мова й сучасність. – 2008. – Вип. 3. – С. 26 – 53. – Режим доступу : <http://lib.iitta.gov.ua/1978/>
6. Кульбіда С. В. Нове в законодавстві України щодо забезпечення прав глухих як лінгвістичної меншини / С. В. Кульбіда // Актуальні проблеми навчання і виховання людей з особливими потребами. – 2013. – № 10 (12). – С. 39 – 52. – Режим доступу : http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/apnvlp_2013_10_6.
7. Кульбіда С. В. Теоретико-методичні засади використання жестової мови у навчанні нечуючих / С. В. Кульбіда // Автореферат дис. на здобуття докт. пед. наук. за спец. 13.00.03. – спеціальна педагогіка. – К., 2010. – 38 с. http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=ARD&P21DBN=ARD&Z21ID=&Image_file_name=DOC/2010/10KSVUNN.zip&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1
8. Кульбіда С. В. Філософські підходи теоретико-методологічної бази спеціальної освіти : джерела розвитку нечуючої особистості / С. В. Кульбіда // Жестова мова й сучасність. – 2012. – Вип. 7. – С. 175–196. <http://lib.iitta.gov.ua/1983/>
9. Кульбіда С. Позитиви двомовного навчання глухих // Фундаментальные и прикладные исследования в практиках ведущих научных школ. – 2015. – № 4(1); URL : fund-issled-intern.esrae.ru/12-170 (дата обращения : 09.12.2015).
10. Кульбіда С. В. Дослідження української жестової мови на початковому етапі / С. В. Кульбіда // Жестова мова й сучасність : Збірник наукових праць. – Вип. 3. - Київ : Педагогічна думка, 2008. - С.124 – 135. <http://scholar.google.com/scholar?cluster=9217502959697725399&hl=en&oi=scholar>
11. Кульбіда С. В. Українська жестова мова як природна знакова система / С. В. Кульбіда // Жестова мова й сучасність. – 2009. – № 4. – С. 218 – 240. <http://lib.iitta.gov.ua/1979/1/KulbidaSL2009.4.pdf>
12. Кульбіда С. В. Жест як елемент жестікуляції. Локалізація – компонент жесту / С. В. Кульбіда // Жестова мова й сучасність. – 2010. – № 5. – С. 159–175. <http://lib.iitta.gov.ua/1980/>
13. Кульбіда С. В. Лексичне значення жесту / С. В. Кульбіда // Жестова мова й сучасність. – 2011. – Вип. 6. – С. 98 – 108. <http://lib.iitta.gov.ua/1981/>
14. Кульбіда С. В. Нове в законодавстві України щодо забезпечення прав глухих як лінгвістичної меншини / С. В. Кульбіда // Актуальні проблеми навчання і виховання людей з особливими потребами. – 2013. – № 10 (12). – С. 39 – 52. https://scholar.google.com.ua/citations?view_op=view_citation&hl=uk&user=LF1S4HoAAA&AJ&citation_for_view=LF1S4HoAAA:Y0pCki6q_DkC
15. Кульбіда С. В. Орієнтовна модель опанування української дактилології / С. В. Кульбіда // Дефектологія особлива дитина : навчання і виховання. – 2013. – № 2(66). – С. 12 – 14. <http://www.csnukr.in.ua/arh/2013/2662013/266/12.pdf>
16. Кульбіда С. Чинне законодавство України щодо забезпечення прав глухих як лінгвістичної меншини / С. В. Кульбіда // Особлива дитина : навчання і виховання. – 2014. – № 4. – С. 39 – 47. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/DLog_2014_4_8
17. Кульбіда С. Використання жестової мови в освітньому процесі нечуючих на засадах гуманістичної педагогіки // Корекційна та соціальна педагогіка і психологія. – Збірник 2. – частина 2. – file:///D:/Downloads/znprk_sp_2013_22(2)_29%20(1).pdf
18. Кульбіда С. Джерельна база терміну «двомовність» (теоретичний аспект) // Корекційна та соціальна педагогіка і психологія. – Збірник 2. – частина 2. – file:///D:/Downloads/znprk_sp_2013_22(2)_10%20(1).pdf <http://fkspp.at.ua/Bibl/Dr3.pdf>
19. Кульбіда С. Формування жестомовної комунікативної компетенції в контексті соціокультурного підходу // Корекційна та соціальна педагогіка і психологія <http://fkspp.at.ua/Bibl/zbirnik21-2.pdf#page=328>
20. Кульбіда С. В., Чепчина І. І., Адамюк Н. Б., Іванюшева Н. В. Орієнтовний перелік жестових одиниць для загального користування, етичний супровід нечуючих та взаємодія з ними під час проведення фінальної час-

тини з футболу євро-2012 : Навч. посібник для співробітників соціальної сфери з комп'ютерним супроводом / С. В. Кульбіда, І. І. Чепчина, Н. Б. Адамюк, Н. В. Іванюшева. – К. : СПКТБ УТОГ, 2012. – 29 с.; 1 ел. опт. диск (CD-ROM). <http://lib.iitta.gov.ua/9307/1/%D0%9E%D1%80%D1%96%D1%94%D0%BD%D1%82%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D0%B8%D0%B9%20%D0%BF%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%BB%D1%96%D0%BA%20%D0%95%D0%92%D0%A0%D0%9E-2012.pdf>

21. Modern Languages : Learning, Teaching, Assessment. A Common European Framework of Reference. 1997.

REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. *Adamiuk N.* (2010). Ukrainian Sign Language : programs and recommendations for distribution of program material for the preparatory, 1 – 12 classes of special secondary schools for deaf and hard-f-hearing children. Kyiv : Polihrafknyha. (In Ukrainian).
2. Zahalnoievropeiski Rekomendatsii z movnoi osvity : vyvchennia, vykladannia, otsiniuvannia. Lenvit, 2003, p. 24/273. (In Ukrainian).
3. *Kulbida S., Chepchyna, I., Adamiuk, N., Zamsha, A., Zborovska, N., Ivaniusheva, N., Leshchenko, L.* (2011). Conception of bilingual education of hearing impairment people. Kyiv : Ukrainian Society of the Deaf. (In Ukrainian).
4. *Kulbida S.* (2009). Sign Language as a sign system. Didactic and socio-psychological aspects of correctional activity in special school, 10, 109 – 113. (In Ukrainian).
5. *Kulbida S.* (2008). Conceptual principles of deaf education and Sign Language use (on materials of foreign theory and practice). Sign Language and Modernity, 3, 26 – 33. Retrieved from <http://lib.iitta.gov.ua/1978/>
6. *Kulbida S.* (2013). Ukraine New legislation on the rights of the deaf as a linguistic minority. Actual problems of education and training of people with special needs, 10 (12), 39 – 52. Retrieved from www.irbis-nbuv.gov.ua/cgiin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/apnvlop_2013_10_6.
7. *Kulbida S.* (2010). Theoretical and methodological principles of Sign Language using in teaching process of the Deaf: Author's summary of doctoral dissertation. Institute of Special Pedagogics, NAES of Ukraine, Kyiv. Retrieved from www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/apnvlop_2013_10_6
8. *Kulbida S.* (2012). Philosophical approaches of theoretical-and-methodological base of special education : source of development of deaf personality. Sign Language and Modernity, 7, 175 – 196. Retrieved from <http://lib.iitta.gov.ua/1983/>
9. *Kulbida S.* (2015). Pozytyvy dvomovnoho navchannia hlukhykh. Fundamentalnye y prykladnye yssledovaniya v praktykakh vedeshchykh nauchnykh shkol. URL: fund-issled-intern.esrae.ru/12-170 (data obrashcheniya: 09.12.2015).
10. *Kulbida S.* (2008). Research of Ukrainian Sign Language at a start-up period. Sign Language and Modernity, 3, 124 – 135.
11. *Kulbida S.* (2009). Ukrainian Sign Language as a natural sign system. Sign Language and Modernity, 4, 218 – 239. Retrieved from <http://lib.iitta.gov.ua/1979/>
12. *Kulbida S.* (2010). Signing as an element of signing. Localization – sign component. Sign Language and Modernity, 5, 159 – 175. Retrieved from <http://lib.iitta.gov.ua/1980/>
13. *Kulbida S.* (2011). Lexical meaning of sign. Sign Language and Modernity, 6, 98 – 108. Retrieved from <http://lib.iitta.gov.ua/1981/>
14. *Kulbida S.* (2013). Ukraine New legislation on the rights of the deaf as a linguistic minority. Actual problems of education and training of people with special needs, 10 (12), 39 – 52. Retrieved from www.irbis-nbuv.gov.ua/cgiin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/apnvlop_2013_10_6.
15. *Kulbida S.* (2013). Estimated model of mastering Ukrainian dactylology. Defectology. Exceptional child : teaching and upbringing, № 2 (66), 14 – 22. Retrieved from <http://www.csnukr.in.ua/arh/2013/2662013/266/12.pdf>
16. *Kulbida S.* (2014). New in Ukrainian legislation as the ensuring the rights of deaf as a linguistic minority. Exceptional child : teaching and upbringing, 4 (72), 39 – 47.
17. *Kulbida S.* Vykorystannia zhestovoi movy v osvitnomu protsesi nechuiuchykh na zasadakh humanistychnoi pedahohiky. Korektsiina ta sotsialna pedahohika i psykholohiia. – file:///D:/Downloads/znppk_sp_2013_22(2)_29%20(1).pdf
18. *Kulbida S.* Dzherelna baza terminu «dvomovnist» (teoretychnyi aspekt. Korektsiina ta sotsialna pedahohika i psykholohiia. file:///D:/Downloads/znppk_sp_2013_22(2)_10%20(1).pdf <http://fkspp.at.ua/Bibl/Dr3.pdf>
19. *Kulbida S.* Formuvannia zhestomovnoi komunikativnoi kompetentsii v konteksti sotsiokulturnoho pidkholodu. Korektsiina ta sotsialna pedahohika i psykholohiia <http://fkspp.at.ua/Bibl/zbirnik21-2.pdf#page=328>
20. *Kulbida S., Chepchyna I., Adamiuk N., Ivaniusheva N.* (2012). A tentative list of Signs to public use, ethical support and interaction with hearing impairment during the finals of EURO-2012. – Kyiv : UTOG.
21. Modern Languages : Learning, Teaching, Assessment. A Common European Framework of Reference. – 1997.